

De toren van de Hertog

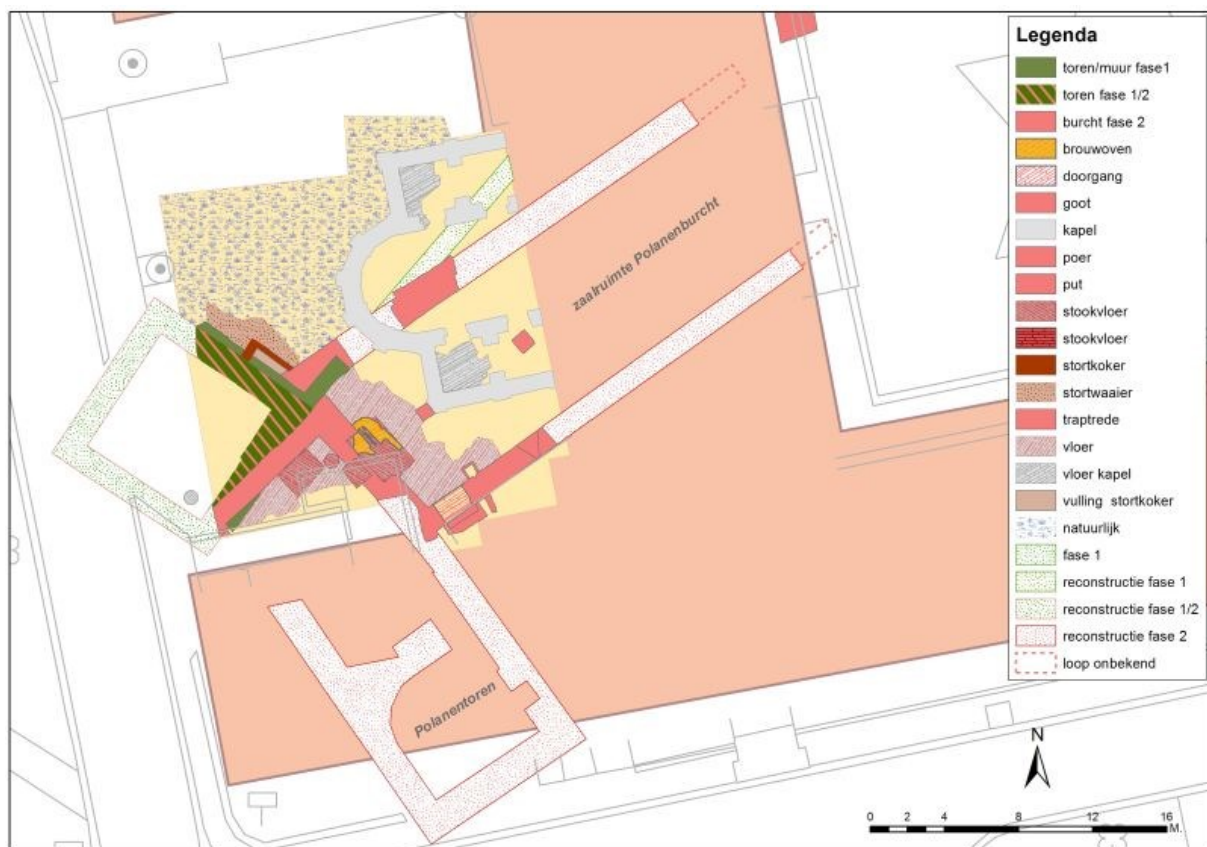
Hans de Kievith

Inleiding

Met de vondst van een deel van de veertiende-eeuwse stadsmuur tijdens rioolwerkzaamheden aan de Oude Vest en het Kloosterplein in 2015 is nu het tracé van de muur rond het zuidoostelijke gedeelte van de middeleeuwse stad nauwkeurig te reconstrueren.(1) Ook de aansluiting met de in 1827 afgebroken Gevangentoren aan de Oude Vest (op het voorplein bij de bibliotheek) is nu in kaart gebracht. (2)

Alleen op het terrein van het Kasteel van Breda blijft de loop van de stadsmuur, in samenhang met door Jan II van Polanen aangelegde burcht, onduidelijk. Deze burcht moet tussen 1350 en 1362 zijn aangelegd.

In dit artikel willen we vanuit een ander perspectief een poging doen om meer zicht te krijgen op het tracé van stadsmuur aan noordwestzijde van de stad. Daarbij komt het in 1992 opgegraven torenfundament van de Polanenburcht, in een ander licht te staan.

Vereenvoudigde alle-sporenkaart met het oudste torenfundament en aansluitend muurwerk in groen. Reconstructies zijn gearceerd.

Archeologisch onderzoek Polanenburcht 1992

In 1992 werd aan de westzijde van het kasteel van Breda, tussen de twee achtervleugels een deel van de burcht van Jan II van Polanen opgegraven. Het betrof de resten van de noordwestelijke toren en twee aansluitende zaalruimten. Met deze vondst konden twee zijden van de burcht gepositioneerd worden.

Bij de aanleg van het renaissancepaleis onder Hendrik III werd een deel van de burcht afgebroken. Het laatste restant, de zogenaamde Polanentoren werd in 1827 afgebroken. (3)

De opgegraven hoektoren tussen de twee zalen was merkwaardig genoeg iets anders georiënteerd. Uit onderzoek naar de funderingen bleek dat deze toren opgebouwd was op de funderingen van een oudere toren. Deze moet ten tijde van de bouw van de Polanenburcht afgebroken zijn en opnieuw opgebouwd, met behoud van de iets afwijkende oriëntatie. (4) De toren had vermoedelijk een vierkant grondplan van ca. 10 bij 10 meter buitenwerks, met een dikte van circa 1.80 meter. Het had aan de buitenzijde een plint van vermoedelijk Doornikse steen. Daarvan is slechts de onderste laag bewaard gebleven. Dit zal de waterzijde van de toren geweest zijn.

Aansluitend op dit ouder torenfundament werd (in verband) een muurfragment van ca. 80 cm. breed gevonden dat als het ware ingeklemd is geraakt in de jongere zaalmuur van de Polanenburcht.

Oudere sporen dan dit torenfundament werden overigens niet aangetroffen. (5) De funderingen zijn aangelegd in een pakket met afwisselende veen- en zandlagen.

Linksboven is duidelijk zichtbaar dat één van de torens van de Polanenburcht een andere oriëntatie had. Onder deze toren bevindt zich het oudere torenfundament. In het zware muurfragment centraal op de foto zit een muur ingebed dat we nu als stadsmuur interpreteren

Burcht of toren?

Van den Eynde gaat er vanuit dat deze toren en dit muurfragment behoorde bij een versterking uit de periode tussen 1327 en 1339 waarin de heerlijkheid Breda eigendom is van de hertog van Brabant. Een kleine 25 jaar later zou deze grotendeels zijn afgebroken om plaats te maken voor een nieuwe burcht.(6)

Er zijn onvoldoende argumenten om de gevonden torenfundering als onderdeel van een burcht te beschouwen. Er zijn geen samenhangende funderingen gevonden op plaatsen waar deze wel te verwachten waren. Het aansluitende muurdeel is opvallend smal. Ter vergelijking: De buitenmuur van de zaalruimte van de latere Polanenburcht heeft een breedte van 1.60 m. Een breedte van 80 cm komt meer overeen met die van de stadsmuur. Deze heeft over de gehele stad heen een breedte heeft variërend tussen de 80 en 120 cm.

Aan de binnenzijde van wat van den Eynde in 1992 nog als buitenmuur van de oude burcht interpreteert werd een compact looppniveau aangetroffen. Hij houdt de mogelijkheid open dat het een buitenruimte betreft binnen een oud burchtcomplex. (7) Aan de buitenzijde (=noordzijde) is een loopvlak aangelegd met compacte massa mortel en puin op ca. 0 cm. +NAP. Hieronder bevindt zich een vondstenloze veenlaag.

Als we nu eens veronderstellen dat de afgebroken toren geen deel uitmaakte van een burcht maar fungeerde als verdedigings- of vluchtoren (en deel uitmaakte van de stadsmuur die vanaf 1332 werd aangelegd) zouden we meer grip kunnen krijgen op het stadsmuurtracé aan de noordwestzijde van de stad.

Aan vanuit het oosten op de opgegraven toren met rechtsonder het oudste fundament, nog bekleed met één rij Doornikse steen. De natuurstenen bekleding daarboven is uit een jongere fase. Links de zestiende-eeuwse storkoker.

Gelijkenis met stadsmuurfundering op andere locaties

In 2005 werden aan de Markendaalseweg bij Carré Markenhage de fundering van de stadsmuur aangetroffen in de vorm van poeren die diep door het veen heen op het dekzand waren gefundeerd en verbonden waren met spaarbogen. Als mortel diende een zandig soort leem die hooguit "plakte" maar niet uithardde. In datzelfde jaar werd in de stadsmuurfundering onder het huidige appartementencomplex Marquant aan de Markendaalseweg ook een spaarboog waargenomen. Deze funderingswijze komt sterk overeen met de documentatie zoals die in 1992 is gemaakt van een spaarboog die in de fundering van de bovengenoemde muur werd aangetroffen.

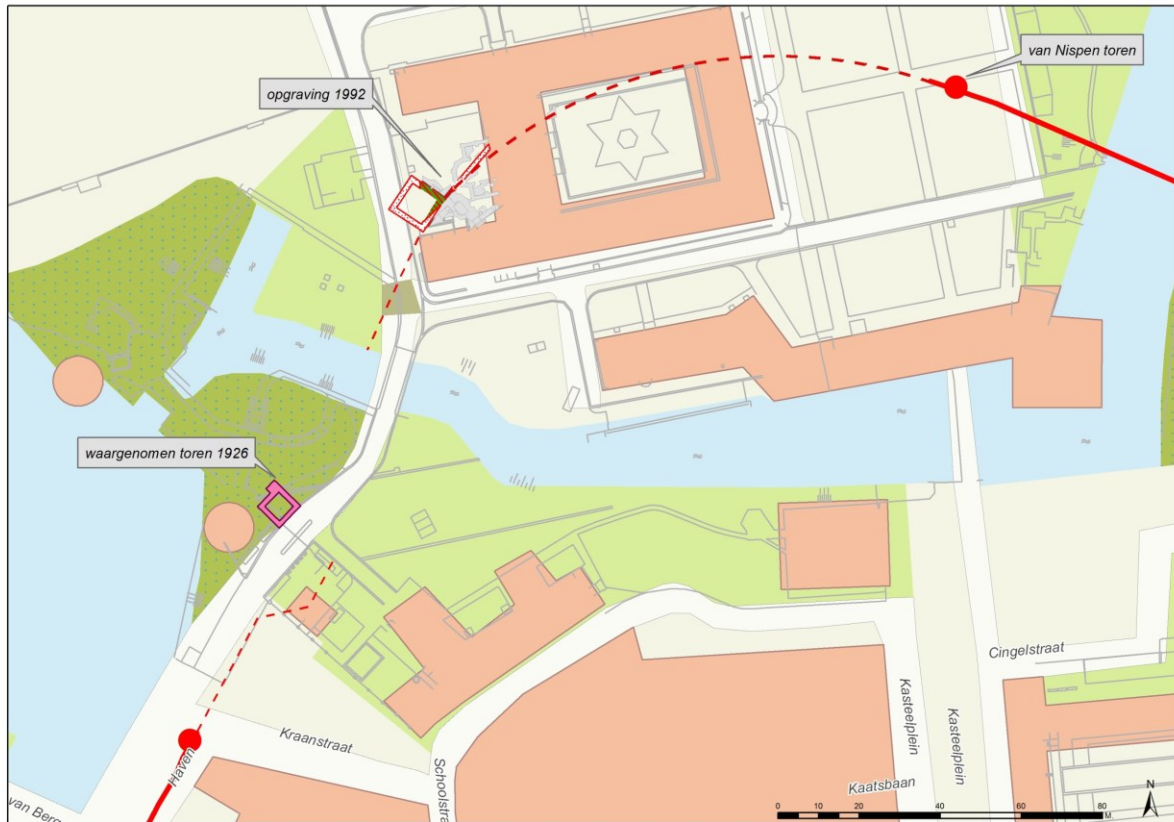
Spaarbogen in de fundering van de veronderstelde stadsmuur op het kasteelterrein (links) en aan de Markendaalseweg (rechts)

Tracé van de stadsmuur over het huidige kasteelterrein

Indien deze toren een onderdeel vormde van de stadsmuur, dan zou het tracé tussen de van de voormalige van Nispentoren (waarvan de locatie op het voorplein van het huidige kasteel globaal bekend is) en de opgegraven toren gereconstrueerd kunnen worden. Echter, de verdere loop (en datering) van de stadsmuur is hoogst onzeker. Niet alleen het op het huidige kasteelterrein maar in feite tot aan Kraanstraat. Daar werd in 1997 al geconstateerd dat de locatie van de stadsmuur afweek van het te verwachten tracé en op z'n vroegst in de late veertiende eeuw kon worden gedateerd. Ook worden de uitgaafposten zoals vermeld in de rolrekeningen in het hertogelijk archief interessant omdat er sprake is van een toren achter het Hof. Deze lag "voer dat water". In de toren werd blauwe steen verwerkt. (8)

In 1992 werd ook geconstateerd dat aan de noordwestzijde van de Polanenbucht (en ook dus van de oudere toren en veronderstelde stadsmuur) geen gracht aanwezig was. Het lijkt erop het eerder genoemde aanlegvlak is aangebracht op een nat en drassig terrein, dat misschien deels onder water stond.

De vraag blijft natuurlijk wat voor terrein de stadsmuur aan de noordwestzijde van de stad omsloot. Toch een oudere burcht die al in 1198 genoemd werd? De grootschalige ingrepen op het kasteelterrein in de vijftiende en zestiende eeuw maken de beantwoording van deze vraag op dit moment niet mogelijk.

Het stadsmuurtracé tussen de opgegraven muurtorens in het Valkenberg en de veronderstelde toren die in 1992 is opgegraven

Noten

- 1 <https://erfgoed.breda.nl/nieuws/uniek-kijkje-in-de-bodem-van-de-binnenstad/>
- 2 <https://erfgoed.breda.nl/nieuws/nieuwe-waarneming-stadsmuur/>
- 3 van Wezel 1999, p.42
- 4 van den Eynde 1993, p.4
- 5 van den Eynde 1993, p.4
- 6 van den Eynde 2013, p.39
- 7 van den Eynde 1993, p.6
- 8 Brekelmans 1977, p.9

Geraadpleegde bronnen

- Brekelmans, F.A., 'De middeleeuwse omwalling van Breda', in Jaarboek De Oranjeboom XXX (1977).
 Erfgoedweb: <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/opgraving-markendaalseweg-2004-05/>
 Erfgoedweb: <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/markendaalseweg-carr%C3%A9-markenhage-2005/>
 Eynde, G. van den, 'Intern Rapport opgraving KMA/kapel, BR-45-92, concept, ongepubliceerd. (Breda, 1993)
 Eynde, G. van den, 'Van verf naar bakstenen', in Jeroen Grosfeld e.a., '...Een thans niet meer bestaande schilderij, Eerste verkenningen van het schilderij 'Christus en de Samaritaanse vrouw bij de stad Breda' (Breda, 2013).
 Wezel, G.W.C. van, Het paleis van Hendrik III graaf van Nassau te Breda (Zwolle, Zeist, Waanders, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1999). ISBN: 90-400-9257-5.